2. Dniprovskyj, A. (1993). Plague on Pavlik Morozov. Art-lajn, 8, 10–29 [in Ukrainian].
3. Hryhoriy Kononenko. Theater. Book of memories. (2008). Compilers: V. Makoghonova, V. Pakhmanova. Dnipro: LIRA [in Ukrainian].
4. Tuljancev, A. (2008). „Moses” for the first time on the dramatic stage. Kino-Teatr, 55, 18–25 [in Ukrainian].
5. Tuljancev, A. (2006). Lubov Apollenis. Dnipro: LIRA [in Ukrainian].
6. Tuljancev, A. (2006). Anatoliy Dudka. Dnipro: LIRA [in Ukrainian].

UDC 78.083

DOI 10.33287/222014

Купіна Дарина Дмитрівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри «Історія та теорія музики»
Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки
тел. (099) 611 - 02 - 29
e-mail: darina.kupina23@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9624-9916>

Лоза Сергій Олександрович,
магістрант кафедри «Вокально-хорове мистецтво»
Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки
тел. (096) 197 - 69 - 29
e-mail: sergioloza@ukr.net

ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ РИСИ КАМЕРНО-ВОКАЛЬНОЇ ТВОРЧОСТІ О. БІЛАША

Метою пропонованої наукової статті є виявлення специфіки камерно-вокальної творчості українського композитора, викладача, поета, активного громадського діяча Олександра Білаша у контексті вітчизняної музичної культури ХХ століття. В роботі задіяно аксіологічний, історіографічний, жанрово-стильовий, компаративний, а також системний **методи наукового дослідження. Наукова новизна** презентованої статті полягає в тому, що у ній вперше здійснено спробу детального осмислення специфіки камерно-вокальної творчості О. Білаша крізь призму розвитку української академічної камерно-вокальної музики ХХ століття. **Висновки.**

Основу масштабного творчого доробку композитора О. Білаша складають численні камерно-вокальні твори, відзначені винятковою ліричною рефлексією, високою сентиментальністю, надзвичайним лаконізмом висловлювання та психологізмом. Магістрально-знаковою, змістовно-провідною жанровою рисою камерно-вокальної творчості композитора можна вважати романсовість, що втілюється на яскраво вираженому національно ідентифікованому інтонаційному ґрунті, у чому рельєфно вбачається й відповідне окреслення специфіки музично-інтонаційної своєрідності розвитку даної жанрової гілки української академічної музики ХХ століття. Ця тенденція надзвичайно яскраво проявляється у багатьох романсах, піснях та солоспівах композитора, найбільш показових з точки зору його внутрішньо-особистісного, індивідуального стилю, в яких максимально синтезовано характерні риси європейського романсового мелодизму, а також української народної пісні.

Ключові слова: творчість О. Білаша, камерно-вокальна музика, пісенність, романсовість, національно ідентифікований стиль.

Купина Дарина Дмитриевна, кандидат искусствоведения, доцент кафедры «История и теория музыки» Днепропетровской академии музыки им. М. Глинки

Лоза Сергей Александрович, магистрант кафедры «Вокально-хоровое искусство» Днепропетровской академии музыки им. М. Глинки.

Жанрово-стилистические черты камерно-вокального творчества А. Биаша

Целью предлагаемой научной статьи является выявление специфики камерно-вокального творчества украинского композитора, преподавателя, поэта, активного общественного деятеля Александра Биаша в контексте отечественной музыкальной культуры ХХ века. В работе задействовано аксиологический, историографический, жанрово-стилевой, компаративный, а также системный **методы научного исследования. Научная новизна** представленной статьи заключается в том, что в ней впервые предпринята попытка детального осмысления специфики камерно-вокального творчества А. Биаша сквозь призму развития украинской академической камерно-вокальной музыки ХХ века. **Выводы.** Основу масштабного творчества композитора А. Биаша составляют многочисленные камерно-вокальные произведения, отмеченные исключительной

лирической рефлексией, высокой сентиментальностью, чрезвычайным лаконизмом высказывания и психологизмом. Магистрально-знаковой, содержательно-ведущей жанровой чертой камерно-вокального творчества композитора можно считать романсовость, воплощенную в ярко выраженной национально идентифицированной интонационной почве, в чем просматривается и соответствующее определение специфики музыкально-интонационного своеобразия развития данной жанровой ветви украинской академической музыки XX века. Эта тенденция чрезвычайно ярко проявляется во многих романсах, песнях и солоспивах композитора, наиболее показательных с точки зрения проявленности его индивидуального стиля, в которых максимально синтезированы характерные черты европейского романсового мелодизма, а также украинской народной песни.

Ключевые слова: творчество А. Билаша, камерно-вокальная музыка, песенность, романсовость, национально идентифицированный стиль.

Kupina Darina, PhD in Arts, the Associate Professor of the «History and Theory of Music» chair, Dnipropetrovsk Music Academy named after Mikhail Glinka

Loza Sergiy, graduate student of the chair «Vocal and choral art» of Dnipropetrovsk Music Academy after Mikhail Glinka

Genre stylistic features of O. Belash's chamber-vocal creativeness

The purpose of this scientific article is to identify the specifics of chamber vocal creativity of O. Bilash in the context of Ukrainian musical culture of the 20th century. The following investigative **methods** are involved in the work: comparative, historiographic, analytical, genre, style, axiological. **The scientific novelty** of this represented exploratory work lies in the fact that for the first time it was made the attempt to detailise specifics of chamber-vocal creativity of O. Bilash. Chamber songs form the basis of the work of O. Bilash. Among the diversity of his songs, several certain groups can be distinguished, among which the main ones are works of a civilian theme, landscape lyrics and intimate lyrics. Among the best features inherent in the work of O. Bilash, we single out lyrical reflection, high sentimentality in the best sense of the word, laconicism of expression and precise psychologism. An integral feature of chamber-vocal creativity of O. Belash is romance, which manifests itself on the

genre, style and intonation levels, which brings his chamber-vocal works closer to the 19th century song lyrics. It is romances that can be considered the most revealing from the point of view of individual style among the genre variety of chamber-vocal works of the composer. **Conclusions.** Celebrated composer O. Bilash is distinguished by a bright melodic talent, which forms the foundation of his creative style. The main natural principle of the composer's creativity is that some of them have the most characteristic signs of their own indigenous style. O. Bilash's chamber-vocal creative work is characterized by a very faithful national identity, identifying oneself with the figurative, and so with the vernacular rivals. He is characterized by the sincerely superelevations of national identity and individual compositional style.

The key words: O. Bilash, chamber vocal music, romance, music, national identity style.

Постановка проблеми. Одним з актуальних та водночас дискусійних питань сучасного мистецтвознавства є визначення специфіки камерно-вокальної творчості українських митців у контексті еволюції національної музичної культури. Серед безлічі вітчизняних композиторів, які у другій половині ХХ століття звертались до камерно-вокальних жанрів, увагу привертає постать Олександра Білаша, творчість якого, будучи вписаною до загального соціо-музичного контексту, сприяла укріпленню статусу української ліричної пісні, як окремого жанрового феномену на межі академічної та масової музики. Зацікавлення авторів роботи означеною тематикою було обумовлено необхідністю глибинного осмислення творчості яскравого представника української музичної культури та його внеску до вітчизняного камерно-вокального мистецтва. Дослідження цього питання відкриває нові шляхи до розуміння особливостей національно ідентичного творчого методу О. Білаша в рамках камерно-вокальних жанрів на фоні розвитку української музичної культури другої половини ХХ століття.

Актуальність пропонованого дослідження визначається недостатньою кількістю фундаментальних вітчизняних наукових праць, присвячених творчості О. Білаша в цілому та його камерно-вокальним творам зокрема, значним сплеском зацікавленості сучасних виконавців творчістю композитора, а також наявністю творів О. Білаша у репертуарі одного з авторів наукової праці.

Об'єктом дослідження є українська камерно-вокальна музика другої половини ХХ століття, а **предметом** – специфіка камерно-вокальної творчості О. Білаша.

Метою статті є виявлення специфіки камерно-вокальної творчості О. Білаша у контексті української музичної культури другої половини ХХ століття.

Аналіз публікацій за темою дослідження. До наукового осмислення української камерно-вокальної музики ХХ сторіччя неодноразово вдавались вітчизняні науковці, а саме – О. Баланко [1], Т. Булат [2], М. Мозговий [6] та ін. Окремі риси творчої особистості О. Білаша визначаються у наукових розвідках (статтях та біографічних нарисах) знаних вітчизняних музикознавців – М. Гордійчук [3], А. Калениченко [5]. Вокальна спадщина О. Білаша стає об'єктом уваги в статті Т. Даньшиної [4]. Проте висвітлення власне творчого методу О. Білаша в рамках камерно-вокальної музики у всій повноті її складових, на жаль, ще не ставало прерогативою будь-якої фундаментальної музикознавчої праці, а відомості, подані у зазначених роботах, вбачаються вкрай недостатніми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед прізвищ вітчизняних композиторів ХХ століття саме ім'я Олександра Білаша щонайтісніше пов'язане із пісенністю як каталізатором індивідуального композиторського стилю та його національної ідентичності. Музика цього митця живе у культурній свідомості українців, не обмежуючись академічним колом виконавців і дослідників-музикознавців, вона давано «*фольклоризувалася*» та стала надбанням широкого загалу поціновувачів вітчизняної музики. Причину цього можна вбачати у природному пісенному обдаруванні О. Білаша, яке дозволило йому гармонійно синтезувати у власних камерно-вокальних творах високопоетичні тексти та інтонаційно витончені мелодії, адже за словами Т. Даньшиної [4], саме пісня стала центром тяжіння для всіх інших жанрів, які з'являлися на орбіті творчих пошуків композитора.

За природою обдарування О. Білаш був яскравим ліриком. Серед кращих рис, притаманних його творчості, Т. Даньшина [4] виділяє ліричну рефлексію, високу сентиментальність у високому розумінні цього слова, лаконізм висловлювання та влучний психологізм.

О. Білаш критично ставився до вибору поетичного слова, як вербальної основи майбутнього вокального твору. Дуже гостро відчуваючи поетику української мови, захоплюючись образною сферою вірша та символікою поетичного тексту, композитор надавав великого значення не лише ідеї, характеру чи настрою поетичного слова, а й *«інтонаційному графіку»* живого мовлення, що є запорукою природнього мелодичного втілення віршованого слова. Тексти, що лежать в основі більшості пісень та романсів О. Білаша, характеризуються наспівною поетикою, що уможливило їх органічну вокалізацію, взаємозбагачення мовної та пісенної інтонацій.

Симптоматично, що серед поетів, до віршів яких звертався О. Білаш, переважають українські лірики ХХ століття – Б. Олійник, М. Ткач, І. Драч, М. Рибалка, В. Юхимович, Д. Луценко, П. Воронько, Л. Татаренко та інші. Подібні творчі колаборації засвідчують яскраво виражену національну самоідентичність композитора, його прагнення творити актуальне мистецтво й відчуття сучасного як, *«свого, особистого»*.

Творчість Олександра Білаша органічно вписалася до еволюційного процесу розвитку камерно-вокальної музики на території України у ХХ столітті. Композитор у своїх вокальних мініатюрах продовжує реалізовувати та удосконалювати ті надбання, які викрастилізувалися у творчості композиторів-попередників, відкриваючи широке поле можливостей для нащадків. Актуальність камерно-вокальних жанрів у контексті української музичної культури важко перебільшити. Звернення композиторів до пісні завжди обумовлюється іманентними властивостями жанру: невеликими масштабами, нескладною структурою, здатністю до втілення різноманітної тематики, практично моментальним відгуком на нові художні потреби часу, виключною мобільністю (у тому числі виконавською), а також можливістю яскравого художнього втілення людського особистісного ества.

Природньо, що у творах О. Білаша віддзеркалюються традиції української камерно-вокальної музики першої половини ХХ століття, закладені у творчості визнаних класиків українського музичного мистецтва – М. Лисенка, Я. Степового, К. Стеценка, С. Людкевича, В. Косенка, Л. Ревуцького. Основою вокальної партії вокальних творів цих композиторів можна вважати український мелос, збагачений інтонаціями західноєвропейської музики класико-романтичної епохи.

Для О. Білаша камерно-вокальна творчість стала певною лабораторією для творчих експериментів, пов'язаних з оновленням музичної мови творів ліричного модусу та відображенням процесів, що охоплювали загальноєвропейський музичний мистецький простір того часу. Не випадково О. Білаш значну увагу приділяє новому жанру – *естрадній пісні*, яка у 60-х роках ХХ століття буквально переможно вривається на арену вокальної творчості.

Серед жанрів камерно-вокальної лірики, до яких звертався О. Білаш, можна зустріти майже всі жанрові відгалуження, пов'язані із феноменом сольного співу – пісні (у тому числі естрадні, як самостійний підвид), солоспіви, романси. Ці жанрові різновиди вокальних творів є близькими, проте не тотожними, що вимагає певного термінологічного уточнення.

Пісня – це найбільш поширений жанр вокальної музики, що об'єднує музичний образ із поетичним. Пісні традиційно класифікують за жанром (обрядові, побутові, ліричні, революційні), сферою побутування (міські, сільські, солдатські, дитячі), складом (одноголосні й багатоголосні) та формою виконання (сольні, хорові, ансамблеві, із супроводом, *a capella*). Мелодія пісні є узагальненим вираженням змісту тексту та подібна йому (тексту) за структурою. Жанр естрадної пісні пов'язується у першу чергу з особливостями побутування та тембрового виявлення вокальних творів, а не з їхніми суто музичними характеристиками. За словами М. Мозгового українська естрадна пісня розвивалася «у руслі дотримання традицій народного мелосу, а також класичних романсу, оперети та вальсу» [6, 9], саме тому в рамках даного дослідження подібні пісні не виділяються в окрему жанрову групу.

У романсі, на відміну від пісні, текст більше пов'язаний із музикою, яка відображає не лише його загальний характер, але й образну специфіку окремих поетичних фраз, їх розвиток та зміну. Інструментальний супровід у романсі часто виступає як рівноправний учасник ансамблю. Від середини ХХ століття жанр романсу набув провідної ролі у творчості українських митців. Саме в цей період спостерігається «розімкнення» жанрових та структурно-композиційних меж романсового жанру, що призводить до появи розгорнутих вокальних сцен-монологів вільної структури з контрастною драматургією. У подібних творах органічно синтезувались різні інтонаційні сфери – пісенна, декламаційна (інколи зі зверненням до мовної інтонації) та аріозна, що призвело до

появи якісно нового продукту композиторської творчості, яким без перебільшення можна вважати пісні-романси О. Білаша «Осіньні листя» на текст Д. Павличка, «Цвітуть осінні тихі небеса» на слова А. Малишка та інші, в кожній з яких окреслені чіткі смислові та мовленнєві кордони жанру.

Жанр солоспіву (наближений за характеристиками до міської пісні-романсу) пов'язаний впершу чергу з народнопісенними джерелами, що втілюється у таких особливостях, як імпровізаційність, варіаційність та варіантність, опора на народну ладогармонічну систему тощо. Прикладами солоспівів у творчості О. Білаша є, наприклад, твори «Яблунька» на слова Д. Павличка та «Ой висока та гора» на текст М. Ткача та інші.

Архітектонічний профіль переважної більшості камерно-вокальних творів (в незалежності від жанрового статусу) О. Білаша є результатом дії строфічного принципу формотворення. Майже кожна пісня, романс або солоспів композитора побудований у куплетній формі з рельєфними (майже симфонічними) вступами та інструментальними інтерлюдіями. Інколи композитор залучає інші формотворчі ідеї, наприклад тричастинності або трьох-п'ятичастинності (пісня «Каштани падають»), які стають формами другого плану, що підпорядковуються генеральній лінії драматургічного проростання.

Гармонія пісень О. Білаша не виходить за рамки розширеної тонально-гармонічної системи класико-романтичного типу, в рамках якої композитор активно використовував яскраві гармонічні послідовності, акордові співставлення, перервані звороти та еліпси.

Пісенний доробок композитора, що налічує понад триста творів, можна розділити на три групи в залежності від образної домінанти, яка артикулює головні ідейно-естетичні контури музично-поетичних текстів та їхньої образної структури. Це – твори громадянської, пейзажної та інтимної лірики. Такі жанрові уподобання яскраво демонструють шляхи творчої спадкоємності, якими слідує О. Білаш у своїх камерно-вокальних мініатюрах, що тягнуться від вокальних творів українських композиторів – автор пісень початку ХХ століття.

Патріотичні пісні становлять найменш значущу групу у камерно-вокальній творчості О. Білаша. Ймовірно, звернення до подібної тематики у ряді випадків було обумовлено ідеологічною прагматикою, від якої не був вільним жоден з митців другої половини ХХ століття. Патріотично-величальний характер вокальних творів не

є звичним для творчості О. Білаша та знаходить свій прояв лише в окремих зразках його пісенного доробку (наприклад, «Мати-Батьківщина» на вірші М. Ткача). Музична мова цього вокального твору позначена тяжінням до засобів виразності, характерних для українського хорового співу: стриманий рух мелодики, хоральний склад фактури фортепіанного супроводу.

Проте у більшості патріотичних вокальних творів О. Білаша відчувається поєднання маршовості та плакатності з нехарактерними для цього жанру пісенно-романсовими («Істина» на вірші Б. Олійника), величальними («Колиска» на вірші М. Ткача) або танцювальними інтонаціями («Солдати тиші» на вірші А. Струка), інтонаціями плачу («Хвилина мовчання» на вірші П. Ребра), декламаційністю, монологічністю та баладністю («В таку добу жив на землі» на вірші М. Рибалки).

Значне місце серед камерно-вокальних творів О. Білаша посідає пейзажна лірика. У деяких піснях цієї групи можна прослідкувати риси автобіографічності, адже у багатьох «вокальних картинах» О. Білаша змальована та оспівана рідна для автора Полтавщина (наприклад, «Пісня про Кременчуцьке море» на вірші В. Юхимовича).

Найзначніший прошарок камерно-вокальних творів О. Білаша складає інтимна лірика. Серед творів особистісного характеру можна також виділити певні тематичні підгрупи. По-перше, це пісні про любов матері до сина або сина до матері («При дорозі криниченька» на вірші М. Ткача, «Материна пісня» на вірші І. Бердника), у яких простежуються яскраво виражений автобіографічний підтекст. До цієї підгрупи наближаються й пісні філософського плану, в яких осмислюється людський життєвий шлях. Саме до таких творів належать пісні, які стали справжніми естрадними хітами та які вважаються вершинами камерно-вокальної творчості О. Білаша – «Ясени» та «Два кольори» на вірші Д. Павличка.

Окреме місце у камерно-вокальній творчості композитора займають зразки, що можуть бути віднесені до любовної лірики. Створені на проникливі тексти талановитих вітчизняних поетів, ці твори увійшли до скарбниці української пісенності. Для пісень даної групи часто притаманні народнопісенні інтонації (як, наприклад, у творі «Журавка» на вірші В. Юхимовича), іноді – вальсова ритмоформула («Спогад» на вірші Б. Олійника), проте всіх їх об'єднує тяжіння до романсовості, яку без перебільшення можна

вважати квінтесенцією індивідуального композиторського стилю О. Білаша. Важливою рисою камерно-вокальної творчості О. Білаша стає романсовість, що проявляється не лише на жанровому, а й на синтаксичному та інтонаційному рівнях. Романсовість, як одна з найтиповіших засад українського музичного мислення, стає для композитора не тільки способом ліричного висловлення, але й засобом стилізації [5]. Так, проста, гнучка і наспівна мелодія та акордова фактура акомпанементу пісні «Впали роси на покоси» (на слова Д. Павличка) викликають алузії на жанрові традиції старовинного міського романсу.

Романсові риси у камерно-вокальних творах О. Білаша часто органічно поєднуються з фольклорними елементами – опорою на вузькоамбітусні лади (трихорди тощо), остинатне повторення певної ритмічної фігури, введення ладових елементів (гуцульський лад) та ритмічних особливостей (зворотній пунктир) українського народного музикування. Фольклорних рис набуває не лише вокальна мелодична лінія, а й фактура фортепіанного акомпанементу: елементи народного багатоголосся вводяться завдяки поступовому підключенню голосів й типовому для фольклорних зразків голосоведінню паралельними інтервалами (терціями, рідше – секстами).

Синтетичний характер камерно-вокальної творчості підкреслюється введенням до музичного синтаксису елементів естрадної пісні (наприклад, солоспів «Каштани падають» на вірші М. Ткача), жанрових рис вальсу («Давній вальс» на вірші Л. Каширіної), чардашу («Над горою місяць повен» на вірші С. Пушика), польки («Полтавська полька» на вірші В. Юхимовича), коломийки («Любисток» на вірші С. Пушика).

Висновки. Камерно-вокальні твори складають основу творчого доробку О. Білаша. Серед різноманіття його пісень можна виділити декілька груп, серед яких основними є твори громадянського образного напрямку, пейзажна лірика та інтимна лірика. Серед кращих рис, притаманних творчості О. Білаша – лірична рефлексія, висока сентиментальність, лаконізм висловлювання та влучний психологізм. Невід’ємною рисою камерно-вокальної творчості О. Білаша є *романсовість*, яка проявляється на жанровому, стильовому та інтонаційному рівнях, що зближує його камерно-вокальні твори з пісенною лірикою XIX – початку XX століття.

Головним естетичним принципом творчості майстра, в якому акумульовано найхарактерніші ознаки його індивідуального стилю,

можна вважати пісенність, генеза якої обумовлена синтезом характерних рис європейського романсового мелодизму та української народної пісні. Камерно-вокальній творчості О. Білаша атрибутивна яскраво виражена національна самоідентифікація, що виявляється як на образному, так і на інтонаційному рівнях, обумовлюючи особливості композиторського стилю.

Перспективи подальшого дослідження полягають у детальному вивченні окремих вокальних творів О. Білаша як у музикознавчому, так і у виконавсько-інтерпретаційному ракурсах.

Список використаних джерел і літератури:

1. Баланко О.М. Українська камерно-вокальна музика кінця ХХ – початку ХХІ століть як виконавський феномен: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Одеса, 2017. 19 с.
2. Булат Т.П. Український романс. Київ: Наук. думка, 1979. 320 с.
3. Гордійчук М. Олександр Білаш. *Музика і час*. 1984. С. 195–200.
4. Даньшина Т. Постать Олександра Білаша в контексті розвитку української культури другої половини ХХ століття. *Київське музикознавство*. 2012. Вип. 42. С. 253–259.
5. Калениченко А. Лірик-пісняр. О. Білаш. *Українські композитори – лауреати комсомольських премій*. 1982. С. 5–15.
6. Мозговий М.П. Становлення і тенденції розвитку української естрадної пісні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 17.00.01. Київ, 2007. 18 с.

References:

1. Balanko, O.M. (2017). Ukrainian chamber and vocal music of the late XX – early XXI centuries as a performing phenomenon. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
2. Bulat, T.P. (1979). Ukrainian romance. Kyjiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
3. Ghordijchuk, M. (1984). Alexander Bilash. *Muzyka i chas*, 195–200 [in Ukrainian].
4. Danjshyna, T. (2012). The figure of Alexander Bilash in the context of the development of Ukrainian culture in the second half of the XX century. *Kyjivjske muzykoznavstvo*, 42, 253–259 [in Ukrainian].
5. Kalenychenko, A. (1982). Lyricist-singer. O. Bilash. *Ukrajinsjki kompozytory – laureaty komsomoljsjkykh premij*, 5–15 [in Ukrainian].
6. Mozghovyj, M.P. (2007). Formation and tendencies of development for Ukrainian pop song. Extended abstract of candidate's thesis. Kyjiv [in Ukrainian].